

ILMIY, TEXNIKAVIY VA BADIY IJOD ERKINLIGI HAMDA INTELLEKTUAL MULK HUQUQI VA QONUN BILAN MUHOFAZA QILINISHI

Egamberganov Abbas Rustam o'g'li

Toshkent Davlat Transport universiteti 2-bosqich talabasi

Inagamova Mafura Muxtarxanovna

Toshkent Davlat Transport universiteti dotsenti (PHD)

Annotatsiya: intellektual mulk - ijodiy aqliy faoliyat mahsuli. Ixtirochilik va mualliflik ob'yekti huquqi majmuiga kiruvchi, fan, adabiyot, san'at va ishlab chiqarish sohasida ijodiy faoliyatning boshqa turlari, adabiy, badiiy, ilmiy asarlar, ijrochi aktyorlik san'ati, jumladan ovoz yozish, radio, televideniye asarlari, kashfiyotlar, ixtirolar, ratsionalizatorlik takliflari, sanoat namunalari, kompyuterlar uchun dasturlar, ma'lumotlar bazasi, nou-xauning ekspert tizimlari, tovar belgilari, firma atamalari va boshqa aqliy mulk ob'yektlariga kiradi.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, intellektual mulk sohasini rivojlantirish, intellektual mulk muhofazasi, Butunjahon intellektual mulk tashkiloti, Sun'iy intellekt, Intellektual mulk ob'yektlari to'g'risidagi qonun.

Intellektual mulk atamasi XVIII asr oxiridagi tabiiy qonun nazariyasi keng tarqalgan fransuz qonunchiligi bilan bog'liq bo'lib, unga ko'ra har qanday ijodiy natija, adabiy asar yoki ixtiro yaratuvchisining huquqi uning o'ziga xos ajralmas, tabiiy huquqi sifatida qabul qilingan. Ushbu nazariyaning mohiyati shundan iboratki, inson tomonidan ishlab chiqarilgan har qanday narsa, xoh u moddiy ob'ektlar bo'lsin, xoh ijodiy mehnat natijalari bo'lsin, uning mulki sifatida tan olinadi. Shu asosda ijodiy mehnat natijalarining yaratuvchisi ularni tasarruf etishning mutlaq huquqiga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil dekabrda Jahon intellektual mulk tashkilotiga a'zo bo'ldi, 1993-yildan sanoat mulkini muhofaza qilish Parij konvensiyasiga qo'shildi. Mamlakatda iqtisodiyot tarmoqlariga intellektual faoliyat natijalari va innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, mintaqaviy brendlarni yaratish, kontrafakt mahsulotlar realizatsiyasining oldini olish, intellektual mulkning ishonchli huquqiy himoyasini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, intellektual mulk obyektlarini huquqiy himoya qilish, sohada sodir etilayotgan huquqbuzarliklarga o'z vaqtida

chora ko‘rish, mualliflarning va boshqa ijodkorlarning moddiy manfaatdorligini oshirish, xorijiy kompaniyalarning intellektual mulkka bo‘lgan huquqlarini himoya qilish kabi yo‘nalishlarda bir qator masalalar dolzarbligicha qolmoqda.

53-modda.

“Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishi haqida g‘amxo‘rlik qiladi”¹.

Intellektual mulkni ishonchli himoya qilish, intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish hamda kontrafakt mahsulotlarga samarali qarshi kurashish, shuningdek, Yangi O‘zbekistonning 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni bajarish maqsadida: 2022-yil 26-apreldagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 221-sonli “Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori qabul qilindi. Qarorda “Intellektual faoliyat natijalarini qo‘llash orqali iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy axborot-innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy qilish O‘zbekiston Respublikasini jadal rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sanalishi” to‘g‘risida aytib o‘tildi.

Intellektual mulk tushunchasi ilk marta xalqaro huquqiy hujjatlarga 1967-yilda Butunjahon intellektual mulk tashkilotini (BIMT) tashkil qiluvchi Stokgolm konvensiyasida kiritilgan. Konvensiyaning 2-qismidagi intellektual mulk konsepsiyasi intellektual faoliyatning o‘ziga xos natijalari bo‘lgan barcha sanoat, ilmiy, adabiy va badiiy sohalardagi faoliyat bilan bog‘liq hamda ayrim ob‘ektlarga egalik huquqlarini (IF) o‘z ichiga oladi. Innovatsion iqtisodiyot va iqtisodiyotning rivojlanishi intellektual faoliyat natijalarini (IF-IFN) yangi mahsulotlar, xizmatlar va texnologiyalar asosida amalga oshiriladigan qiymatga aylantirish asosida tez hamda keng miqyosda ro‘y beradigan jarayondir. Raqobatbardosh mahsulotlarni yaratish uchun intellektual resurslarning rolini kuchaytirish mahsulotni yaratish usullarining o‘zgarishiga, bilimlarni yangi qiymat yaratishning eng muhim omiliga aylantirishga olib keladi. Innovatsion biznes muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri bu intellektual faoliyat natijalariga bo‘lgan huquqlarga egalik qilishdir. Shuning uchun

¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Konstitutsiya. <https://lex.uz/docs/-6445145>

ham zamonaviy kompaniyalarning raqobatbardoshligi va rentabelligi intellektual mulk kabi manbaning mavjudligi bilan belgilanadi. Intellektual ishlarning biron bir natijasini emas, balki faqat huquqlari qonun bilan himoyalangan shaxslarni intellektual mulkka tegishli deb hisoblash mumkin. Ushbu huquqlar shundan iboratki, himoyalangan IFni o‘z manfaatlari yo‘lida ishlatishni istagan har qanday boshqa shaxs mualliflik huquqi egasidan ruxsat olishi va tegishli haq to‘lashi kerak. Boshqacha qilib aytganda, intellektual mulk tegishli huquqiy mexanizmlar bilan himoyalangan xususiy mulkdir. Shuni ham ta’kidlash kerakki, intellektual mulk intellektual faoliyat natijalari aks ettirilgan moddiy narsalarga egalik qilishni anglatmaydi. Masalan, kompyuter dasturi muallifi ushbu dastur yozilgan barcha ommaviy axborot vositalarining egasi emas, balki yangi ishlab chiquvchi hisoblanadi. Ishlab chiqarishning texnologik jarayoni uni amalga oshirish natijasida yaratilgan barcha mahsulotlarni talab qila olmaydi.

Intellektual mulk masalalarini ko‘rib chiqish bilan bog‘liq holda, sanoat mulki atamasi ko‘pincha intellektual mulkning bir qismi sifatida ishlatiladi. Tarixiy jihatdan dunyoda intellektual mulk huquqlariga oid qonunchilik ikki yo‘nalishda rivojlandi: 1) mualliflik huquqi to‘g‘risidagi qonunchilik; 2) sanoat mulkini himoya qilish to‘g‘risidagi Parij konvensiyasiga doir sanoat mulki qonunchiligi. Mazkur qonunchilik keng ma’noda tushuniladi va qo‘llanilmaydi. Faqat sanoat va tijorat bo‘yicha o‘ylash bilan emas, balki qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, tog‘-kon sanoati sohasida va sanoat yoki tabiiy kelib chiqadigan barcha mahsulotlar (masalan, sharob, don, tamaki barglari, mevalar, chorvachilik, minerallar, mineral suvlar, pivo, gullar, un) ga doir ham qo‘llaniladi.

Sanoat mulki atamasi ancha murakkab tushuncha bo‘lib, intellektual mulkning ushbu qismini anglatadi. Uning ob’ektlari ishlab chiqarish faoliyatida (nafaqat sanoat sohasida) ishlatilishi bilan tavsiflanadi: ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari uchun patentlar, tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish markazlari, savdo nomlari, tovarning kelib chiqishi yoki tovar kelib chiqqan joyning nomlari hamda adolatsiz raqobatni bostirish tushiniladi.

Intellektual mulk ob’ektlariga bo‘lgan huquqlarning eksklyuziv xususiyati ularning egalari qonun bilan ruxsat etilgan barcha harakatlarni bajarishini ta’minlaydi. Shu bilan birga bir vaqtning o‘zida barcha uchinchi shaxslarga egalarining roziligisiz bunday harakatlarni amalga oshirishni taqiqlaydi. Ushbu huquqning mohiyati egasining ruxsatisiz birovning intellektual mulkidan foydalanishga ruxsat bergan har qanday shaxsga qarshi harakat qilishidir. Intellektual faoliyat natijalarining intellektual huquqlariga quyidagilar kiradi:

eksklyuziv (mulkiy) huquq, shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa huquqlar. Zamonaviy iqtisodiyotni bilim va eng yangi texnologiyalarga asoslangan holda rivojlantirishning ustun yo‘nalishi - bu intellektual faoliyat natijasi, ilmiy va texnologik mahsulot, yangi yuqori iste‘mol xususiyatlariga ega bo‘lgan bozor mahsulotiga aylanadigan innovatsion sohani rivojlantirishdir. Bular eng yangi tovarlar va texnologiyalarning asosini tashkil etadigan intellektual mulk obyektlaridir.

2022 — 2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish

STRATEGIYASI

1-bob. Umumiy qoidalar

Intellektual faoliyat natijalarini qo‘llash orqali iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy axborot-innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy qilish O‘zbekiston Respublikasini jadal rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sanaladi.

Jamiyat va davlat hayotining barcha sohalari shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda mamlakatimizning jahon bozorida mustahkam o‘rin egallashi va rivojlangan davlatlar darajasiga erishishi yo‘lida dadil qadamlar tashlash uchun islohotlarni zamonaviy innovatsion g‘oyalar, ixtirolar va mashhur mintaqaviy brendlar yaratilishiga asoslangan holda amalga oshirish talab etiladi.

Shu bilan birga, o‘tkazilgan tahlillar intellektual faoliyatni rivojlantirish, ilg‘or intellektual faoliyat natijalarini qo‘llash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, intellektual mulkni huquqiy himoya qilish, davlat organlari va tashkilotlarining ushbu yo‘nalishdagi o‘zaro hamkorlikdagi faoliyatini zamon talablariga moslashtirish, intellektual mulk obyektlari qo‘llangan mahsulotlar hajmini oshirish hamda ichki va tashqi bozorlarda o‘z nomiga (brendiga) ega bo‘lgan raqobatbardosh mahsulotlar turlarini kengaytirish borasidagi ishlar lozim darajada olib borilmayotganini ko‘rsatdi.

Xususan:

intellektual mulk obyektlarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish ko‘rsatkichlari juda past;

aholi va tadbirkorlik subyektlari intellektual mulk sohasi bo‘yicha yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega emas;

xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘z faoliyatiga intellektual faoliyat natijalarini joriy qilishdan manfaatdor emas;

ixtirochilar va novatorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilmagan;

интеллектуал mulk obyektlarining huquqiy himoyasini ta'minlash uchun mas'ul vazirlik va idoralar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik lozim darajada yo'lga qo'yilmagan, ilmiy-tadqiqot muassasalari va laboratoriyalarining intellektual mulk sohasi bilan bog'liq faoliyati yetarli darajada muvofiqlashtirilmagan;

ilmiy ishlanmalarni fuqarolik muomalasiga kiritish ko'rsatkichlari past;

“IP Management” (intellektual mulkni boshqarish) sohasida intellektual mulk obyektlarini rivojlantirish va ularning transferi bilan faol shug'ullanuvchi yuqori malakali mutaxassislar yetishmaydi;

intellektual mulkni huquqiy himoya qilish lozim darajada emas, ushbu sohada, ayniqsa, davlat organlari va tashkilotlarida malakali mutaxassislar yetishmaydi;

ta'lim tashkilotlarida insonlarning intellektual faoliyat natijalariga hurmat hissini shakllantirishga qaratilgan amaliy tadbirlar o'tkazilmaydi;

ta'lim jarayonlarida o'zgalarning intellektual mulk obyektlaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatish, ko'chirmachilikning (plagiat) oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar yetarlicha amalga oshirilmagan;

kontrafakt mahsulotlar realizatsiyasiga qarshi kurashish bilan bog'liq ishlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi hududidan olib chiqiladigan va uning hududiga olib kiriladigan tovarlar bo'yicha intellektual mulkni huquqiy himoya qilish lozim darajada tashkil qilinmagan.

Qayd etilgan kamchiliklar mamlakatimizda intellektual mulk sohasining jadal rivojlanishiga, jahon bozorlarida O'zbekiston nomini ifoda qiluvchi mahsulotlar eksporti hajmining ortishiga, xorijiy investitsiyalarni jalb etishga, iqtisodiyotning o'sishiga hamda davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Shu munosabat bilan 2022 — 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasi (keyingi o'rinlarda — Strategiya) qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etmoqda². Intellektual mulkning innovatsion iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati uning ko'p funktsionalligi bilan belgilanadi. Intellektual mulk: Qiymat yaratishning hal qiluvchi omillaridan biridir, egalari va foydalanuvchilariga katta iqtisodiy foyda keltiradi, kompaniyaning uzoq muddatli raqobatbardosh ustunliklarini shakllantiradi, kompaniyaning kapitallashuvini oshiradi (hozirda kompaniyalarning bozor qiymatining taxminan 80 foizini nomoddiy aktivlar tashkil etadi, biznesni raqobatchilardan himoya qiladi, litsenziyadan daromad olish imkoniyatini yaratadi, ishlab chiqarish va sotish

² <http://lex.uz//uz/docs/-5987120> Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida

sohalarini boshqarishga imkon beradi, standartlarni yaratishga hissa qo‘shadi. Biroq ushbu funksiyalarning barchasi samarali himoyalangan taqdirdagina amalga oshirilishi mumkin. Intellektual mulkka bo‘lgan biznesning qiziqishi birinchi navbatda yangi texnik yechimlarni monopoliyadan foydalanish yoki patentlar va litsenziyalarni sotishdan daromad olish imkoniyati bilan bog‘liq. Ammo oddiy tovarlardan farqli o‘laroq, intellektual faoliyat mahsulotlari agar ular davlat tomonidan maxsus huquqiy himoya bilan ta‘minlanmasa, o‘z egalariga hech qanday kafolatlangan foyda foyda keltira olmaydi. Intellektual mulkni himoya qilishning ishonchli mexanizmlaridan biri bu ulardan foydalanishdir. Innovatsion faoliyatni amalga oshirish natijasida tashkilot intellektual mulk ob‘ekti sifatida yangiliklarni himoya qilish jarayonida birlashtirilgan raqobatbardosh ustunlikka ega bo‘ladi. Intellektual mulk huquqlarini himoya qilish raqobatchilarga innovatsiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun tegishli xarajatlarni talab qilmasdan foydalanishga imkon bermaydi. Innovatsion mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqish, takomillashtirish, ularni reklama qilish zarurdir. Agar taqlidchilar bozorga nusxa ko‘chirish mahsuloti bilan kirib borsa, targ‘ibot isrof bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari ular arzonroq narxni talab qilishlari mumkin. Mahsulotni konsepsiyadan ommaviy ishlab chiqarishga yetkazish zarur bo‘lgan boshlang‘ich bosqichida xarajatlarga duch kelmaydi. Innovatsion iqtisodiyot uchun zarur bo‘lgan sarmoyalar oqimiga bog‘liq bo‘lgan investitsiya muhitining sezilarli darajada yaxshilanishi asosan, intellektual mulkning samarali huquqiy himoyasi mavjudligiga bog‘liq. Investorlar yuqori xavfli korxonalariga mablag‘ kiritmaydilar, ularning menejerlari intellektual mehnat natijalarini himoya qilishlari kerak, chunki raqobatchilar uzoq vaqt davomida bozorga kirib bormaydi. Intellektual mulkni to‘g‘ri himoya qilish tizimi qaroqchilik va qalbaki mahsulotlarga qarshi kurash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Intellektual faoliyatning himoyalangan natijalaridan noqonuniy foydalanish barcha davlatlar uchun alohida ahamiyatga ega bo‘lgan zamonaviy global muammoga aylandi. Iste‘mol bozoridagi sezilarli miqdordagi soxta va qalbaki mahsulotlar iste‘molchilarga jiddiy zarar yetkazmoqda. Davlat va vijdonli ishlab chiqaruvchilarga ichki va xorijiy soxta ishlab chiqaruvchilar katta zarar keltirmoqda. Intellektual mulkning samarali huquqiy muhofazasi mavjudligi har qanday mamlakat iqtisodiyotini jadal rivojlantirishning muhim sharti sifatida e‘tirof etiladi. Bu sohadagi to‘g‘ri davlat siyosati iqtisodiy sub‘ektlarning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirish va innovatsion mahsulotlar yaratuvchilarining ijodiy faolligini oshirish omili hisoblanadi.

Интеллектуал мулкнинг аhamiyati yildan yilga oshib bormoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 1970 yillarda jahonda nomoddiy aktivlarning ulushi bor-yo'g'i 17 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2020 yilda ularning ulushi 90 foizdan oshiqni tashkil qilgan. Pandemiya intellektual mulkka bo'lgan talabni oshirib yubordi. Masalan, o'tgan yil boshida turli davlatlarda lokdaunlar e'lon qilina boshlagach, fevralning bir haftasida 2019 yilning butun davriga nisbatan dasturiy ta'minot mahsulotlarini yuklab olish 80 foizga oshgan. Intellektual mulk huquqi bilan bog'liq ikkita tushunchani aniqlashtirib olish kerak: muhofaza va himoya. Muhofaza biror intellektual mulkni yaratib, uni ro'yxatdan o'tkazishgacha bo'lgan jarayon. Masalan, ixtiro yaratilsa, Intellektual mulk agentligida patentlanadi va muhofazaga olinadi. Himoya esa undan keyingi jarayon. Kimdir intellektual mulkdan beruxsat foydalansa, intellektual mulk himoya qilinadi.

O'zbekistonda intellektual mulk muhofazasi yaxshi tashkil qilingan: intellektual mulk ekspertizasi va boshqa tartiblar yaxshi tashkillashtirilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2021 yildagi PQ-4965-sonli "intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida o'z aksini topgan. Intellektual mulk sohasini rivojlantirish mamlakatimizning jahon integratsiyasidagi asosiy omil ekanligidan kelib chiqib, intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish tizimini takomillashtirish, shuningdek, 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha [Harakatlar strategiyasida](#) belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirish maqsadida: 2021-yil 1-apreldan boshlab:

Интеллектуал мулк соhasidagi xalqaro shartnomalar normalaridan kelib chiqib, tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisining faqat tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan yuridik yoki jismoniy shaxs nomiga ro'yxatdan o'tkazilishiga nisbatan qonunchilikdagi mavjud cheklovlar bekor qilinsin;

Интеллектуал мулк obyektlarini davlat ro'yxatiga olish muddatlarini keskin qisqartirish imkoniyatlarini yaratuvchi tezkor ekspertiza tartibi joriy etilsin. Bunda, intellektual mulk obyektni muhofazaga olish uchun topshiriladigan talabnoma bo'yicha dastlabki qidiruv tomonlarning kelishuviga muvofiq amalga oshirilishi nazarda tutiladi.

2025-yil 1-yanvarga qadar milliy eksport qiluvchilar tomonidan chet elda tovar kelib chiqqan joy nomlari (geografik ko'rsatkichlar)ni ro'yxatga olish bo'yicha qilinadigan sarf-xarajatlari Adliya vazirligining Intellektual mulkni rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan to'liq qoplanadi.

2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi.

Intellektual mulkni huquqiy himoya qilish, davlat organlari va tashkilotlarining ushbu yo'nalishdagi o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini zamon talablariga moslashtirish, intellektual mulk ob'yektlari qo'llangan mahsulotlar hajmini oshirish hamda ichki va tashqi bozorlarda o'z nomiga (brendiga) ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulot turlarini kengaytiradi.

Mamlakatimizda intellektual mulkni jamiyat va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini rivojlantiruvchi asosiy drayverga aylantirish orqali O'zbekistonni ilmiy-texnikaviy va ixtirochilik jihatdan taraqqiy etgan davlatlar qatoriga kiritish eng muhim vazifamizdir.

Jamiyat va davlat hayotining barcha sohalari shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi kunda mamlakatimizning jahon bozorida mustahkam o'rin egallashi va rivojlangan davlatlar darajasiga erishishi yo'lida Prezidentimizning "Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori muhim dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

Butunjahon intellektual mulk tashkiloti - intellektual mulk sohasida bir qator asosiy xalqaro konvensiyalar, birinchi navbatda, Adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish to'g'risidagi Bern Konvensiyasi va Sanoat mulkini muhofaza qilish to'g'risidagi Parij Konvensiyasini ma'muriy boshqarish bilan shug'ullanadigan xalqaro tashkilot. Shuningdek 1974 yildan beri u Birlashgan Millatlar tashkilotining ijodkorlik va intellektual mulk masalalari bo'yicha ixtisoslashgan agentligi funksiyalarini bajaradi.

BIMT intellektual mulkni muhofaza qilish sohasidagi eng qadimgi xalqaro tashkilot hisoblanadi. Aslida u 1893 yilda Parij (sanoat mulkini muhofaza qilish bo'yicha) va Bern (adabiy va badiiy asarlarni muhofaza qilish bo'yicha) konvensiyalarining ma'muriy funksiyalarini bajargan ikkita byuro BIRPI (Intellektual mulkni himoya qilish bo'yicha Birlashgan xalqaro byurolar) nomi ostida birlashgan diplomatik konferentsiyada tashkil etilgan.

A'zo davlatlar BIRPI uchun to'la huquqli hukumatlararo tashkilot maqomiga erishishni xohlashdi. Shuning uchun 1967 yilda Stokgolmda BIMTni tashkil etuvchi Konvensiya imzolandi. BIMTning bosh qarorgohi Jeneva (Shveysariya) shahrida joylashgan. Bu yangi tashkilot o'zi bilan BIRPIning almashtirdi. 1974 yilda BIMT Birlashgan Millatlar tashkilotining ixtisoslashgan muassasasiga aylandi. Birlashgan Millatlar tashkiloti va BIMT o'rtasidagi shartnomaga ko'ra, BIMT ijodkorlikni rag'batlantirish va davlatlar o'rtasidagi kooperatsiya yo'li bilan butun dunyo bo'ylab

интеллектуал mulkni himoya qilish maqsadida tuzilgan shartnomalar va bitimlarga muvofiq zarur harakatlarni amalga oshirish uchun javob beradi.

BIMT ustav vazifalari

1967 yilgi Stokgolm Konventsiyasi (3-modda) tashkilotning quyidagi maqsadlarini belgilaydi:

Davlatlarning hamkorligi va tegishli holatlarda boshqa har qanday xalqaro tashkilot bilan o'zaro aloqa yo'li bilan butun dunyoda intellektual mulkni himoya qilishga ko'maklashish;

Ittifoqlarning ma'muriy hamkorligini ta'minlash.

Shunday qilib, BIMT faoliyati ijodiy faoliyat uchun haq to'lashni ta'minlovchi, innovatsiyalarni rag'batlantiruvchi va jamiyat manfaatlariga rioya qilishda iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shuvchi muvozanatli va foydalanish imkoni bo'lgan xalqaro tizimni rivojlantirishga bag'ishlangan.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun tashkilotning quyidagi asosiy funktsiyalari ishlab chiqildi (1967 yilgi Konventsiyaning 4-moddasi):

butun dunyo bo'ylab intellektual mulkni himoya qilishni takomillashtirish va ushbu sohadagi milliy qonunchilikni uyg'unlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishga ko'maklashish;

интеллектуал mulkni himoya qilish bo'yicha xalqaro shartnomalarni tuzish;

Parij Ittifoqi, ushbu Ittifoq bilan bog'liq bo'lgan maxsus Ittifoqlar va Bern Ittifoqining ma'muriy funktsiyalarini bajarish;

интеллектуал mulk sohasida texnik va huquqiy yordam ko'rsatish;

axborotni to'plash va tarqatish, tadqiqotlarni o'tkazish va ularning natijalarini e'lon qilish;

интеллектуал mulkni xalqaro himoya qilishni engillashtiruvchi xizmatlarning faoliyatini ta'minlash;

boshqa har qanday lozim harakatlarni bajarish.

Dasturiy faoliyati

BIMT ishida dasturiy faoliyat: mavjud shartnomalarni keng e'tirof etish, ularni yangilash, yangi shartnomalar tuzish, rivojlanish bo'yicha hamkorlikni tashkil etishni ta'minlash muhim o'rin tutadi. BIMT dasturiy faoliyatining jihatlaridan biri rivojlanish bo'yicha hamkorlik, shu jumladan unga muhtoj mamlakatlarga yordam berish hisoblanadi. BIMT ularga milliy qonunchilikni isloh qilishga yordam beradi, intellektual mulk salohiyatini ochishga qaratilgan ta'lim dasturlarini amalga oshiradi, ushbu mamlakatlar tomonidan komp'yuterlashtirish va intellektual mulk sohasidagi

eng yangi texnologiyalardan foydalanishga yordam beradi, alohida mamlakatlarning o'z faoliyatida ishtirok etishiga yordam beradi.

Ta'lim faoliyati

1998 yildan beri BIMT Butunjahon akademiyasi intellektual mulkni himoya qilish sohasida inson resurslarini tayyorlash bilan shug'ullanadi. Uning huzurida internet orqali bilim olish imkonini beruvchi Masofaviy ta'lim markazi faoliyati yuritadi. Onlayn rejimida milliy muassasalarning biznes jarayonlarini bog'laydigan WIPOnet - Global intellektual mulk tarmog'ini yaratish bo'yicha loyihaga ham alohida qiziqish uyg'otmoqda[12].

2000 yilda BIMT intellektual mulkning rivojlanishdagi rolini tushuntirishga qaratilgan yillik Xalqaro intellektual mulk kunini ta'sis etdi.

So'nggi yillarda BIMT doirasida har tomonlama qayta qurish jarayoni amalga oshirilmoqda, tashkilotning qayta ko'rib chiqilgan va kengaytirilgan strategik maqsadlari ularning bir qismi hisoblanadi. Yangilangan maqsadlar, tashkilot rahbariyatining fikriga ko'ra, BIMTning tez o'zgaruvchan tashqi muhitni va XXI asrda intellektual mulk sohasidagi muammolarni hal qilish zarurligini hisobga olgan holda o'z mandatini yanada samarali bajarishga yordam beradi. 2008-2009 yillarga mo'ljallangan qayta ko'rib chiqilgan dastur va byudjetda belgilangan to'qqiz strategik maqsad quyidagilardan iborat:

Intellektual mulkning xalqaro normativ-huquqiy bazasini muvozanatli rivojlantirish.

Intellektual mulkni himoya qilish global tizimlarida yuqori sifatli xizmatlarni taqdim etish.

Intellektual mulkdan rivojlanish manfaatlarida foydalanishni rag'batlantirish.

Intellektual mulkning global infratuzilmasini muvofiqlashtirish va rivojlantirish.

Intellektual mulk sohasidagi ma'lumotnoma axborotlari va tahliliy ma'lumotlarning butunjahon manbai.

Intellektual mulkka hurmatni ta'minlashga qaratilgan xalqaro hamkorlik.

Global strategik vaizfalar kontekstida intellektual mulk masalalarini hal qilish.

BIMT, unga a'zo davlatlar va barcha manfaatdor tomonlar o'rtasida operativ aloqani ta'minlash.

BIMTga o'z dasturlarini amalga oshirishga imkon beruvchi ma'muriy va moliyaviy qo'llab-quvvatlashning samarali tuzilmasi.

Intellektual mulk – taraqqiyotning muhim sharti bo'lib, mamlakatimizda ham bu borada ko'zga tashlanarli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, intellektual mulk

egalari va ularning huquqlarini himoya qiluvchi qonunchilik bazasi shakllantirilishi katta qadamlardan biri bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Intellektual mulk ob'yektlari to'g'risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi Qonunni imzolashi esa yuridik va jismoniy shaxslarning ortiqcha moliyaviy xarajatlariga barham berish, intellektual mulk egalari manfaatlarini himoya qilish kabi bir qator masalalarga yechim topishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Mazkur Qonunga ko'ra, endilikda intellektual mulk huquqlarini buzganlik uchun yuridik shaxslar 54 million so'mgacha jarimaga tortilishi mumkin.

Shuningdek, tovar belgilari, firma nomlari va sanoat mulkidan qonunga xilof ravishda foydalanganlik uchun jarima to'lash tartibi belgilandi. Bu huquqbuzarlikning jamiyatga, tadbirkorga keltirgan zararidan kelib chiqib, unga qonuniy chora ko'rish va oldini olish imkonini beradi.

Bordi-yu, yuridik shaxslar bir xil tovarlar uchun tovar belgisi, tovar kelib chiqqan joy nomi yoki chalkash darajada o'xshash belgilardan noqonuniy foydalanishsa, ularga BHMning 100 dan 200 baravari miqdorida jarima solinadi. Firma nomidan noqonuniy foydalangananda esa BHMning 100 dan 200 baravarigacha jarimaga tortiladi.

Bu kabi qonuniy choralar fuqarolarimizni o'z faoliyatlariga mas'uliyat bilan qarashga undaydi.

Avvallari O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 177-moddasiga binoan o'zganing tovar va xizmat ko'rsatish belgisidan, tovar kelib chiqqan joy yoki firma nomidan qonunga xilof ravishda foydalanilganda fuqarolarga bazaviy hisoblash miqdorining 5 baravaridan 10 baravarigacha, mansabdor shaxslarga esa — 10 baravaridan 20 baravarigacha miqdorida jarima solinardi. Ya'ni jarima miqdori kamligi sabab huquqbuzarlikning qaytarilish holatlari ko'plab uchrardi.

Bundan tashqari, «Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida»gi Qonunga jarima solishning asosi hamda tartibi, shuningdek, yuridik shaxslar tomonidan sanoat mulki ob'yektlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun jarima to'lashni nazarda tutuvchi moddalar ham kiritilmoqda.

Bu sanoat mulkining tegishli patentlangan ob'yektini o'z ichiga olgan mahsulot yoki buyumni o'zboshimchalik bilan tayyorlash, foydalanish, olib kirish, sotishga taklif qilish, sotish, fuqarolik muomalasiga boshqacha kiritish yoki shu maqsadda

saqlash yuridik shaxslarga BHMning 100 baravaridan 200 yuz baravarigacha (27 mln. soʻmdan 54 mln. soʻmgacha) miqdorda jarima solishga sabab boʻladi.

Sunʼiy intellekt – XX asr oxiri va XXI asr boshlarida turli fan sohalarida, jumladan, kompyuter lingvistikasida faol qoʻllanayotgan tushunchalardan biridir.

Sunʼiy intellekt fanlararo soha hisoblanadi, keyingi yillarda bu tushuncha kompyuter lingvistikasi bilan yonma-yon istifoda etilmoqda. Sunʼiy intellekt integrativ xususiyatga ega boʻlib, uning turli koʻrinish va usullaridan bir qator sohalarda foydalaniladi. Kompyuter lingvistikasi nutqni va matnlarni tadqiq qilishning kompyuter usullarini taqdim etar ekan, psixologiya, mantiq, sotsiolingvistika kabi fanlar qatorida sunʼiy intellekt koʻrinishlarini ham qamrab oladi.

Kompyuter lingvistikasi taraqqiyoti natijasida sunʼiy intellekt qoʻllanadigan yoʻnalishlar doirasi ham kengaydi. Shu bois kompyuter lingvistikasiga doir adabiyotlarda sunʼiy intellekt kompyuter lingvistikasining bir yoʻnalishi sifatida talqin qilingan. Fanda hali-hanuz sunʼiy intellektning aniq va mukammal taʼrifi mavjud emas, chunki fanda bu tizimga hali toʻliq erishilgani yoʻq. Mavjud taʼrif va tavsiflarda mazkur sohada erishilgan yutuqlarga asosanlanilgan.

Virtual qomus hisoblangan Wikipedia sahifalarida sunʼiy intellektga (artificial intelligence) shunday taʼrif berilgan: «Sunʼiy intellekt – insonning aqliy faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan masalalarni, xususan, fikrlash, nutq mazmunini anglash, maʼlumotlarni umumlashtirish kabilarni yechishga yoʻnaltirilgan kompyuter yoki robot imkoniyatidir. Bu termin mazkur xususiyatlarga ega sistemalarni ishlab chiqish bilan bogʻliq kompyuter texnologiyalarining bir boʻlimiga nisbatan ham ishlatilmoqda».[www.wikipedia]. Sunʼiy intellekt boʻyicha tadqiqotlar olib borgan olim Jon Makkarti shunday yozadi: «Sunʼiy intellekt – intellektual mashinalar, intellektual kompyuter dasturlarini yaratish texnologiyasi va u haqidagi fan.

Intellektual sistema strukturasi uch asosiy blokni oʻz ichiga oladi: bilimlar bazasi, masalani yechuvchi tizim va intellektual interfeys» [www-formal.stanford]. Bu taʼriflardan kelib chiqib, sunʼiy intellektni fan, soha yoki yoʻnalish emas, “kompyuter texnologiyasi tizimi”, “intellektual faoliyat”, “imkoniyat” sifatida baholash toʻgʻriroq boʻladi.

Sunʼiy intellekt insondagi intellekt tushunchasining aynan nusxasi emas, balki inson intellektual faoliyatining koʻplab qirralarini oʻz ichiga olgan, modellashtirilgan tizimlar texnologiyasi demakdir. «Artificial intelligence» – sunʼiy intellekt termin birinchi marta Jon Makkarti tomonidan 1956-yilda Darmut universitetidagi konferensiyada qoʻllandi va ommalashdi. Jahon miqyosida sunʼiy intellekt boʻyicha

assotsiatsiyalar tuzilgan. Mazkur assotsiatsiyalar hududiy bo‘limlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, Rossiya sun‘iy intellekt assotsiatsiyasi Peterburg bo‘limi bir necha yillardan beri faoliyat olib bormoqda.

XX asrning 70-yillariga qadar sun‘iy intellekt bo‘yicha tadqiqotlar kibernetika hamda informatika doirasida olib borilgan. XX asrning 80-90-yillaridan boshlab sun‘iy intellekt juda ko‘plab fanlarning o‘rganish obyektiga aylandi. Jumladan, neyrolingvistika, psixologiya, informatika, neyrofiziologiya, gnoseologiya, kognitologiya, kognitiv lingvistika, kompyuter lingvistikasi kabi fanlar ham o‘z doirasida sun‘iy intellekt masalasiga murojaat qiladi [Rassel, Norvig, 2006:8; Po‘latov, 2009:7-9].

Hozirda dunyo axborot tizimida Sage, GPT-4, Claude, Claude-instant, ChatGPT, NeevaAI, Dragonfly nomlaridagi sun‘iy intellektlardan foydalanilmoqda.

Sun‘iy intellekt tizimiga doir amaliy ishlardan biri ekspert tizimlari hisoblanadi. Ekspert tizimi – muayyan sohadagi ekspertlik yoki mavjud bilimlar ig‘indisi sifatida yaratilgan kompyuter dasturi. Ekspert tizimi maxsus sohaga oid barcha bilimlar jamlangan qomus yoki professional ekspertlarning kompyuter modelidir. Ekspert tizimlari odatiy kompyuter dasturlaridan farq qiladi. Odatiy kompyuter dasturlari qidiruv tizimi, hisoblash va manipulyatsiya tizimigagina ega bo‘ladi. Ekspert tizimlari mazkur jihatlardan tashqari xuddi insonlarda bo‘lgani kabi dalillarga tayanib muhokama yuritish imkoniyatiga ham egadir. Ekspert tizimlarining asosiy ikkita tarkibiy qismi mavjud: ma’lumotlar ombori va mantiqiy mashina [Xolmanova, 2019:148].

Ko‘pchilik mutaxassislarning fikricha, ekspert tizimlari va neyron tarmoqlari sun‘iy intellektga asoslangan ikki mustaqil yo‘nalishdir. Har ikkala yo‘nalishning o‘ziga xos afzalliklari hamda cheklangan tomonlari mavjud. Shuni e’tiborga olgan holda aytish mumkinki, neyron tarmoqlari va ekspert tizimlarining birgalikda ishlashini ta’minlovchi gibrid tizimlar ishlab chiqilishi lozim [Xolmanova, 2019:148].

Ekspert tizimlariga ekspertlar hamda bir qator yordamchi dasturlar kiradi. Ekspert tizimining bir ko‘rinishi bo‘lgan savol-javob tizimi sun‘iy intellekt imkoniyatlarini kengroq namoyon qilishga xizmat qiladi. Savol-javob asosidagi dastur foydalanuvchi bilan tabiiy tilda munosabatga kirishishni ta’minlab beradi.

Masalan, START dunyodagi birinchi savol-javob tarzida ishlaydigan on-line boshqaruv tizimi hisoblanadi. Axborot uzatishda faqat xabar olish emas, balki xabar atrofidagi tegishli ma’lumotlarni ham o‘zlashtirish, bilish lozim bo‘ladi. Shu

ma'noda, jahon tilshunosligida kompyuter va sun'iy intellekt imkoniyatlari asosida bir qator dasturiy tizimlar yaratilganini ta'kidlash joiz.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mazkur qonuniy hujjatga nazarda tutilgan intellektual mulk ob'yektlari huquqbuzarligi uchun jarima miqdori belgilanishi fuqarolarning o'zgaralar huquqini hurmat qilishiga, ayniqsa, tovar belgilari, foydali model, sanoat namunalari huquq egasi ruxsatisiz foydalanishlikning oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki mamlakatimizda so'ngi yillarda intellektual mulk sohasida amalga oshirilayotgan harakatlar xususan: Yurtboshimiz tomonidan 2017-2021- yillarga mo'ljallangan harakatlar strategiyasi hamda 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida intellektual mulkni muhofaza qilish hamda bu sohani rivojlantirishga qaratilgan say harakatlar tahsinga sazavordir. Shuningdek ushbu harakatlarning hammasi yurtimizda intellektual mulkga qanchalik e'tibor qaratilayotganligidan dalolat beradi.

Bizning vazifalarimiz:

- intellektual mulk huquqi bo'yicha yangi o'quv adabiyotlarini yaratish va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars mashg'ulotlarini tashkil etish;

- intellektual mulk huquqining dolzarb masalalariga bag'ishlangan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish;

- talabalarni intellektual mulk sohasi bo'yicha bilim va ko'nikmalarini shakllantirish va ularni mazkur sohaga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, ilmiy to'garaklar faoliyatini yo'lga qo'yish;

- aholi orasida intellektual mulkka bo'lgan hurmat va mazkur sohadagi huquqiy madaniyatini oshirishda ishtirok etish.

Biz:

- "Intellektual mulk huquqi", "Xalqaro intellektual mulk huquqi", "Kiber huquq", "Patent huquqi", "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar", "Intellektual mulk sohasidagi nizolarni hal etish", "Intellektual mulk sohasidagi shartnomalar tizimi", "OAV huquqi" fanlarini o'rganamiz, izlanishlar olib boramiz va ushbu fanlar bo'yicha bilim beramiz;

- talabalarda intellektual mulk huquqiga oid fanlar to'g'risida qiyosiy, tahliliy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiramiz;

- talabalarda intellektual mulk huquqiga oid huquq normalarini amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiramiz;

– yoshlarga mustaqil ta’lim olish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash uchun imkon yaratamiz.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2021-y., 07/21/4965/0074-son; Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 30.04.2021-y., 06/21/6218/0398-son, 23.08.2021-y., 06/21/6280/0811-son; 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son, 26.04.2022-y., 07/22/221/0357-son; 07.07.2023-y., 06/23/108/0460-son
2. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 26.04.2022-y., 07/22/221/0357-son, 23.08.2022-y., 06/22/194/0766-son; 07.07.2023-y., 06/23/108/0460-son
3. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 26.04.2022-y., 07/22/221/0357-son, 23.08.2022-y., 06/22/194/0766-son; 07.07.2023-y., 06/23/108/0460-son
4. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son
5. *O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli [Qonuni tahririda](#) — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son*
6. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2006-y., 28-29-son, 260-modda; 2011-y., 51-son, 542-modda; 2013-y., 1-son, 1-modda, 41-son, 543-modda; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 19.04.2018-y., 03/18/476/1087-son; 24.05.2019-y., 03/19/542/3177-son; *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 21.08.2021-y., 03/21/709/0808-son*